

## 7.1.5. Tundeelu ja käitumine

Lapse arenguvajadustes tundeelu ja käitumise valdkond puudutab lapse poolt väljendatud tegevuste ja tunnete asjakohasust – esmalt vanemate/hooldajate suhtes, kuid lapse vanemaks saades ka teiste inimeste suhtes väljas pool perekonda. Tundeelu hulka kuuluvad lapse emotsionaalsete seisundite reguleerimine, kiindumussuhe lapsevanemate/hooldajatega või teiste lapse jaoks oluliste isikutega. Samuti lapse keskendumisvõime ja tunnete väljendamise oskus, mil esil on eelkõige oskus näidata üles kaastunnet või empaatiat.

Lapse tundeelu ja käitumise kaitse- ja riskitegureid aitavad välja selgitada alljärgnevad küsimused:

Imikud 0-2:

- Kas laps on enamasti rõõmus ja rahul?
- Kas väikelaps on mängualdis?
- Kas lapsel esineb ärevust, nutab palju?
- Millised situatsioonid on lapse jaoks keerulised (nt lapse jaoks võõrad inimesed, keskkonnad)?

Väikelaps 2-5:

- Kas lapsel esineb hulljulgust või ta ei tunne ära ohtlikke olukordi?
- Kas laps on tihti vihane, esineb agressiivust?
- Kas laps on ärev või vanemate külge klammerduv?
- Kas lapse jaoks on oluline vanemate tähelepanu ja heakskiit?
- Kas vanemad lohutavad last, kui ta on õnnetu?
- Kuidas tegutseb laps lasteaias erinevates olukordades (nt õppeajal, mänguajal)?

Varane kooliiga 6-9:

- Kas laps on masenduses, kurb, ärevuses või hirmunud?
- Kas laps on hüperaktiivne?
- Kas laps on impulsiivne?
- Kas laps julgeb pöörduda vanemate poole, kui ta on mures, hirmunud või kurb?
- Kas laps kardab ühte või mõlemat vanemat?
- Kas laps hoolib teistest inimestest ja loomadest?

Keskmine kooliiga 10-12:

- Kas laps on üksildane, ei huvitu kontaktist teistega, hoidub kõrvale ka suhtlusest vanematega?
- Kuidas tegutseb laps koolis erinevates olukordades (nt õppetunni ja vahetunni ajal, lõuna ajal)?
- Kas laps suudab oma tunnetega eakohaselt toime tulla?
- Kas lapsel on eakohane empaatiavõime?
- Kas lapsel esineb tugev trotslik käitumine?
- Kas laps valetab või manipuleerib oma tahtmise saamiseks või probleemi vältimiseks?

Teismeiga 12-18:

- Kuidas toimib lapse ja vanemate koostöö?
- Kas lapsel on hoiakuid ja väärtushinnanguid, mis toetavad vägivalda ja kuritegevust või mis on vaenulikud?
- Kas laps käitub vägivaldselt, vaenulikult või seadusevastaselt?
- Kas lapsel on raske näidata kahetsust või süütunnet?
- Kas lapsel on positiivne väline imidž (nt puhtad riided, hea hügieen, käitub viisakalt)?
- Kas laps lahkub kodust vanemate teadmata, hulgub ja viibib sageli õhtuti kaua väljas?
- Kas lapsel esineb agressiivset käitumist (nt ähvardab, kakleb vms)?

- Kas laps pühendab ühele tegevusele liiga palju aega, nii et sellel on negatiivne mõju tema elule üldiselt (nt veedab palju aega arvuti või nutiseadmetega, teeb liigselt trenni)?
- Kas lapsel on kokkupuude isikutega, kes tarbivad liigselt alkoholi, narkootikume või panevad toime süütegusid?
- Kas laps käitub seaduse- või normivastasel?

Tabel 9. Tundeelu ja käitumise valdkonna peamised kaitse - ja riskitegurid

<b>Kaitsetegurid</b>	<b>Riskitegurid</b>
Laps on heatahtlik, oskab probleeme lahendada ja järgib ühiskondlikke käitumisnorme. Lapsel on oskus toime tulla keerulistes ja stressirohketes olukordades. Lapsel on head suhted eakaaslaste ja lähedaste täiskasvanutega. Positiivsed suhted koolis, kaasõpilaste ja õpetajatega.	Lapsel on esil tõrksus, hulljulgus ja vihameelsus. Laps käitub ebaviisakalt, ei allu kehtivatele ühiskonna reeglitele ja normidele. Lapsel on pidev soov vastanduda. Lapsel puuduvad lähedased sõbrad.
Lapsel on turvaline ja usalduslik side mõne täiskasvanuga.	Lapsele valmistab raskusi suhete loomine eakaaslaste ja täiskasvanutega. Lapse elus puudub turvaline ja usalduslik täiskasvanu.
Laps on elurõõmus, valitseb rahulolu ja olemas on oskus oma tundeid eakohaselt kontrollida.	Lapsel puudub oskus oma tundeid eakohaselt väljendada, esineb agressiivust, emotsioonide puudumist. Samuti võivad lapse emotsioonid väga kiiresti vahetuda. Laps on endasse tõmbunud ja eemaldunud tavapäraest suhetest. Esil on ebakindlad ja kaootilised suhted. Esil on lapse rusutus ja masendus.
Riskikäitumine puudub.	Esineb riskikäitumist ning aset leiavad õigusrikkumised. Laps varjab probleeme, valetab ja manipuleerib.
Lapse käitumine vastab tema vanusele ja arengutasemele.	Lapsel esineb hüperaktiivsust, impulsiivsust või keskendumisraskusi. Lapsel on raskusi rahulikult olla või paigal istuda. Esineb raskusi juhtnööride järgimisega või ta jätab kergesti ülesande täitmise pooleli jätta. Lapse tähelepanu hajub väga kiiresti või laps unustab sageli või kaotab ära väga olulised asjad.
Laps oskab lahendada probleeme ning teab kuidas ja kellelt saada abi murede lahendamisel.	Lapsel on puudulik probleemilahendamise oskus, põhjendamatu negatiivne suhtumine. Lapsel on vaenulik tõlgendamisstiil: tõlgendab teiste inimeste tegevust ja arvamusi vaenulike ja kuritahtlikena, kuigi teistel selliseid arvamusi tegelikult ei ole.
Lapsel on empaatiavõime.	Lapsel on raskusi kaastunde, süü või kahetsuse väljendamisega. Lapsel on empaatiavõime vähesus. Laps ei võta vastutust iseenda käitumise ja selle tagajärgede eest.